

FIGYELŐ

Kodolányi János: Zárt tárgyalás

TURUL KIADÁS.

Három nagy Kodolányi tanulmányt foglal magába a könyv, jelenti be a margó-impresszárió, de tulajdonképpen két részre oszlik a könyv. Az első két tanulmányt veszem egynek, s a harmadik: a másik; de az meg nem igen tanulmány.

Az első kettő, amit egynek vettem, a tanulmány, ebből is csak a második, vagy a kettő együtt.

Lírai szerkezete van a könyvnek.

Az első, a „Zárt tárgyalás“ készült legutóljára, s tulajdonképpen hangulati előkészítője, az egy évvel előbb íródott, de második helyre került «Márai és a kultúra» című tanulmányának. Pedig tisztán érezhető, hogy belőle fakadt. Mért fordították meg hát a sorrendet? — Utóbb még megpróbálom megfejtetni.

Nem könnyű a Zárt tárgyalásról beszélni. Tanulmány-e, kultúrfilozófiai útkeresés-e, gúnyirat-e, kisregény-e? Mind ez és egyik sem. Zárt tárgyalásra az író idézik. Réálsan jellemzett fogházör vezeti be a tárgyalóterembe. (Akar-e szimbólizálni valakit az ör, nem világos. Gondolunk erre is, arra is). Hosszú várakozásra jönnek a bírák, a baloldali munkászubonyos, a jobboldali vállsziijas, magas, kékszemű, önézetet sugárzó; az elnök elhízott, bólogató, tele a kultúraépítés öntudatával. Megkezdődik a tárgyalás. A jobboldali is, a baloldali is elmondják a maguk beszajkózta principiumait — az író — talán a plaszticitás, talán a közönségnyívó érzékeltetésére — túlságosan is csak a sílány közhelyeket adja a szájukba, a kövér elnök pedig hol az egyikre bólint, hol a másikra, néha elérzékenyül (ah, Márai!), néha kérdez — de legtöbbször hallgat és bólint — s az író hol halálos ítélettől félve, hol elkerülhetlenségébe belenyugodva fejtegeti gondolatait.

A vádolt monológja lenne a tanulmány. Van drámai jellege is. Időnként összemarokodtatja az egyik oldalt a másikkal, vagy az öntudat és igazoltság örömeit kelti az egyikben a másik rovására (és saját magának mindenképpen). S mindezt legtöbbször alig magasabb nívón, mint a demagógia hangjával) de ez nem az íróra, hanem a „bírákra“ akar jellemző lenni). Végső „halálraszánt“ bátorságában azonban szépen rásüti mindegyikre, hogy nem más, mint a középső kövér uraság: polgár — s nem teremt kultúrát, csak civilizációt akar. S most értjük meg, hogy előbbi kijelentésének is ez a látása adott bátorságot, amikor kifejti, hogy az ember a nyugati művelődésében elvesztette ősi transzcendens élményeiből fakadt szimbólumait és homo magusból homo sapienssé vált. A homo magus a kultúra tulajdonosa és építője, mert jelkép-

rendszerén keresztül ő áll összekötetésben a transzcendentálissal; (mert a világ dualisztikus) a homo sapiens pedig a civilizátor, a mester, az egysíkú racionális típus, az empirista, a dialektikus materialista.

A homo magus sokkal többet szeretne mondani, mint amennyit valójában explicite mond. Persze a homo sapiens és a homo magus ilyen szimpla szembeállítás — a tanulmányban megjelenő sajátos Kodolányi-értelmezésben is — talán túlzásnak tűnhetik (s a bőven alkalmazott kortárs-példák sem fognak mindenkét meggyőzni), de a leglényegében mégis, tanulmánynak talán dadogó hang, de művészi látással kiegészített vízió-féle jelek meg előttünk: (Hányszor kísért ez mindenféle Spengler, Nietzsche, Klages óta? (A lélek kultúrája az igazi, a szent; a differenciálódó, ki kell zárunk az Ortega helyesbített értelmezésében bennfoglaltatott tartalmat) a csak boncoló ratio, csak kényelmet kereső, szolgáló technikai tökéletesedés nem fejlődés, hanem bomlás. S az új élet bontakozása az érzelmi, értelmi, akarati világ építő egysége a tisztult etikai jóság, a művészi életlátás és a szintetizáló értelem partjain kereshető.

Figyelemreméltó számunkra még valamiért: lehetetlen nem látnunk a tanulmányban az író pályáját a jobboldal-baloldal keresgélés és hányódás kiábránduláson keresztül, s az egysíkú látástól a dualisztikusig, addig a kultúráig, melyet magának is szeretne vallani és úgy jellemez, hogy „jézusi“.

A második tanulmány — inkább tanulmány, — ennek a részletes kifejtése. Ugy tűnik, mintha csak azért kellett volna ezt a kissé lírai hangú, később keletkezett tanulmányt ennek elébe tenni, hogy a jobb és baloldal silány érvei és a polgár silánysága eleve érzelmi állásfoglalásra kényszerítsen a később kifejtendők mellett, s ne nagyon keresgessünk kitapogatható „oldatokat“ még kevésbé befolyásoljanak a már kialakultak szkepszisei. Annak, aki eddig is ismerte Kodolányit ez a fogás felesleges, aki most ismerné meg, úgymint hiába való.

Azt gondolhatná valaki, hogy személyeskedő cikk ez a „Márai és a kultúra“, de megnyugtathatom, hogy, az utolsó mondat kivételével, az első: ez a cím, a legszemélyeskedőbb mondat az egész tanulmányban.

Ő maga is megmondja, hogy sok mindenben — részletekben — egyetért Máraival, de az alapfogalmakban nem: pl. a háborús felelősség kérdésében. De az igazi szembenállás itt nem más, mint az előző tanulmány homo magusának szembeállása a homo sapienssel. A homo magus a talán kicsit még ho-

mályos, még egy kicsit romantikus jelképrendszer, a magyarságnak ősi, euráziai, transzcendens szimbólumrendszerének embere — amint ez Karácsony társaslélektani alapon írt neveléstudományi fejtegetésében és Lükő Gábornál: a Magyar lélek formáiban megjelent. Ha ez a fejtegetés nincs is a legmélyebben sem Kodolányi szellemiségébe, sem a realitás talajába gyökereztetve, a gyakorlati konzekvenciák elméleti igazolás nélkül is evidentiális szükségyszerűséggel lépnek elénk: a nevelésben a sajátos magyar jelleg érvényre juttatása, kiforrott, sajátos népi kultúránk új életre melegítése a legelső magyar nemzetnevelési feladat.

Hogy vitázik Vatai szubjektív életérzés filozófiája alapján Márain Márain keresztül, tulajdonképpen Ortégával, és az Ortega tömegember helyett az „autonom“ embert találja jellemzőnek a korunk civilizált emberére, az — ha jól utána járunk — nem is igazi szembeállítás... (— Arról van itt szó, amit Jackes Maritain antropocentrikus humanizmusának nevez, szemben a „Megtetesülés humanizmusával“ vagy, amit Dosztojevszkinél a „sigalyevi tan“-ban lát Kodolányi — úgy látja: szembeállítva, azzal az új embereszménnyel, amelyet Nietzsche a Zarathustrában körvonalaz.

— Kodolányi szembeállítva szemléli ezeket, de pszichológiailag azonos jelenség képe ez mindegyikben, legfeljebb a filozófiai, világnézeti szemüveg más.)

Ortega megállapít. A tömegembernek a civilizációval való visszaélésében a kultúrált embert teremtette civilizációt, alapjában a kultúra és kultúrember megesúfolt tiszteletét sajnálja. Kodolányi szembeállításában: „Ilyen vagy olyan civilizáció nélkül elképzelhető emberi élet, de — és ez a fő mondanivalója: az ember minden ismert létezőtől lényegesen különböző faj, az egyetlen, amely kultúra nélkül nem élhet. Ezt a kultúrát teremtí a homo magus, ezt kell szolgálnia a magyar nemzetnevelésnek.

A másik (könyvben a harmadik) tanulmány: „Arvi Järventaus és egyéb emlékek.“ Címe is mutatja a jellegét. Szép írás, sokat kellene róla írni. — S valahogy, kodolányisan, tanulmány is: irodalmi, politikai, néprajzi és — legfőképpen — lélektani tanulmány, a casuistikánál magasabb fokban, ha a száraz tanulmányi hangot sehohsem találjuk is benne, és személyes élményeken és benyomásokon kívül három oldalnál nem több is benne az objektivitásra törekvő megállapítás. Inkább vallomásszerű. Izzalmas olvasmány.

N-th.

SZABÓ PÁL: TIZ ESZTENDŐ

TURUL KIADÁS.

Szabó Pál könyvében hálás téma lehetne figyelemmel kísérni az 1929—39 között forrongó, már lassan történelemmé távolodó pártgondolatok sorsát, de nem célunk ezzel a politikai résszel foglalkozni. Elmondhatnánk, hogy Gárdonyira emlékeztet tömör, szemérmes mondataival — megkereshetnénk a nevek mögött rejtőző hús-vér közéleti és irodalmi nagyságokat, még csak gondolkozni sem kellene nagyon, mert ahogy Ádám Jánosban nem nehéz felismerni Szabó Pált, úgy szinte magától adódik a többi alak felismerése is. De, ha csak Ádám Jánost, az embert az érző és nyitott szemű embert nézzük, sokkal többet és főleg időtállóbbat kapunk. Az úton kerékpározik Ádám János, harminchatéves ácsmester és érzi, hogy a harmatot szítáló estéről kellene beszélni, meg arról, hogy vadvirágok úsznak a folyás sodrában — kéken, meg sárgán — nem pedig a mindennap apróbb, nagyobb harcainról. Még nem érzi az írói mondanivaló kívánczóságát, de a későbbi hivatástudat már ott van az átlagnál erősebb felelősségérzetében: felelősnek érzi magát mindenért és mindenkiért — az ő szíve nő, nő, mint a nyárfák árnyéka és a világ minden bújaja-baja belefér. Az első tapogatódzások után egyre jobban látja, hogy azért van az író, hogy feleleteket fogalmazzon el nem

hangzott kérdésekre „miért kell leszakasztani a virágot, miért kell vízbe hajigálni a kicsi, nyávogós macskát, miért nem szárad el a kéz, ha nem símogathat. Természetes, hogy az ilyen világérzésben nagy szerep jut az asszonyoknak. Sohasem hozza őket előtérbe, néhány szó esik csak róluk, de érezzük, hogy ott vannak minden férfiélet mögött. „Rettenetesen erős és nagy az asszony, mint a föld. — egyszerűen csak kisüt a nap és minden szomorúság lekopik róla nyomtalanul. „Úgy érzem nem véletlen, hogy „Magyarokban“ is először egy asszony (a könyvben Pákh Lászlónak nevezik) érezte meg, hogy a parasztságért küzdő pártnak motorja tette igényét a javakra s az egész életre.“ — A parasztsággal a parasztságért küzdő pártnak motorja lesz Ádám János, de „fehér forgácsnak fekete lesz a füstje“, sőt egyre feketébb, hogy maga a párt elindítója is elhagyja, mint Dante hagyta el a »Compagnia malvaggia«-t, ő is büszkén, önmagával alkotva pártot, mert a régi Ádám János szét folyt a politikai értekezleteken, az új Ádám János pedig otthon várja. Hogy ez az elszakadás hasznos volt mutatja a Trilógia, amely már ennek a magáratalálásnak a gyümölcse.

Csenei Magda